

Умаров С.Т.

**АЙЫЛ ЧАРБАСЫН БАШКАРУУНУН ЭКОНОМИКАЛЫК МЕХАНИЗМИН
ПАЙДАЛАНУУНУН АНГЛИЯ ӨЛКӨСÜNҮН ТАЖРЫЙБАСЫ**

Умаров С.Т.

**ОПЫТ АНГЛИИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА
В УПРАВЛЕНИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

S. T. Umarov

**THE EXPERIENCE OF ENGLAND ON USING ECONOMICAL MECHANISM IN
MANAGEMENT OF AGRICULTURE**

УДК:334/74.35

Макалада рынок экономикасынын шарттарында айыл-чарбасын башкаруунун экономикалык механизмин пайдалануунун Англия өлкөсүнүн тажрыйбасы иликтенген.

In this article researched usage of English experience on the management of economical mechanism of the agriculture in the market economy conditions.

Азык-түлүк рынокторунда мамлекет менен то-вар өндүрүүчүлөрдүн өз ара мамилелери агрардык саясаттын үч секторунун: эркин рыноктун, жеткирип берүүлөрдү башкаруунун жана монополдук сатып алуулардын алкагында ишке ашат.

Эркин рынок сектору анын катышуучуларынын өз кызыкчылыктарына жараша эркин жүрүм-турумун билдирет, ошондуктан мамлекет менен өндүрүүчүлөрдүн өз ара аракеттениши өндүрүүчү-лөрдүн ишмердүүлүгүн фискалдык мамлекеттик жөнгө салуу мөнөн гана чектелет.

Жеткирип берүүлөрдү башкаруу — бул англия-лык керектөөчүлөр мөнөн тамак-аш ишканаларына айыл-чарба продукцияларынын айрым түрлөрүнүн (сүт, сүт продуктулары, жумуртка, канаттуулардын эти жана тирүү канаттуулардын) келип түшүүсүнүн стабилдүүлүгүн камсыз кылуучу система. Бул система фермерлердин туруктуу киреше алышына өбөлгө түзөт. Мындай системада ички рыноктогу сунуштун көлөмү белгилүү болуп, рынок бекитил-гөн квоталарга ылайык фермерлердин арасында бөлүнөт, баалар толук чыгымдардын негизинде пайданы эске алуу менен аныкталат, ички рынокко окшош чет элдик продукцияны арзаныраак баа менен киргизбөө максатында импорт жөнгө салынат. Квота — бул наркка ээ болгон актив; ал ички рынок-то эркин айланат, башкача айтканда аны сатып алуу-га, сатууга, күрөөгө коюуга болот.

Өндүрүүчүлөрдү белгилүү квоталарды кармоо-го аргасыз кылган негизги себептерге, биринчиден бөлүнгөн лимиттин чегинде же андан ашыкча өндү-рүлгөн продукциянын баасынын айырмасы, экинчи-дөн, ашыкча өндүрүү үчүн ири жазаналар кирет. Мисалы, Квотанын сакталышы ай сайын эсепке алы-нат, фермерлер продукцияны бир калыпта өндүрүүгө умтулушат[1].

Европа шериктештигинин көпчүлүк өлкөлөрүн-дө айыл-чарбасын өнүктүрүү боюнча улуттук про-граммалар иштелип чыккан. Мисалга алсак, Англия-нын айылды өнүктүрүү программасынын стратегия-лык максаты болуп англиялык кыштактын уникал-дуу экологиялык, экономикалык жана социалдык

чөйрөсүн бүт коомдун жыргачылыгы үчүн сактоо жана көбөйтүү эсептелет. Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү маселелерди чечүү каралган:

Айыл региондорунун динамикалуу, конкурентт-ик жөндөмдүүлүгү жогору жана туруктуу экономи-касын өнүктүрүүгө шарт түзүү менен кошо айылдагы жакырчылыкты төмөнкү ыкмалардын жардамында жоюу:

- айылдык бизнести колдоо (персоналдык квалификациясын жогорулатуу, ишканаларга колдоо көрсөтүү, инфраструктураны өнүктүрүү);

- фермерлерге өндүрүштү реструктуризация-лоого, өндүрүлгөн продукциянын конкуренттик жөн-дөмдүүлүгүн жогорулатууга, өндүрүштү субсидия-лардан кез карандылыгын азайтуу мөнөн өнүктү-рүүгө; фермерлер үчүн жагымдуу укуктук чөйрөнү калыптандырууга, ошондой эле кенеш берүү жана башка кызматтарды алуу шарттарын жакшыртууга көмөк көрсөтүү;

- депрессиялуу айыл региондоруна максаттуу колдоо көрсөтүү;

айыл калкына жакырчылык жана социалдык изоляциялануу көйгөйлөрүн чечүүгө шарт түзүүчү кызматтарды өнүктүрүү.

Калктын инфраструктура объектилерин эркин пайдалануусун камсыз кылуу менен айылда кызмат-тардын ар кандай түрлөрүн көрсөтүү жана өнүктү-рүү. Бул максатта:

- базалык инфраструктураны сактоо (мисалы, байланыш бөлүмдөрүн);

- интернет жана башка маалымат берүүнүн за-манбап каражаттарын пайдалануу менен маалымат-тык кызматтарды камсыз кылуу;

- эффективдүү жана ыңгайлуу транспорттук байланышты өнүктүрүү;

- кымбат эмес социалдык турак-жай берүү.

Айылдык шериктештиктерге кыштактардын ландшафттарын жана биоаралдардын көп түрдүүлү-гүн сактоо үчүн шарт түзүү. Бул максатта:

- курулуш үчүн тилкелерди жашыл массивдерден сырткары берүү;

- айыл-чарба өндүрүшүнүн жаңы экологиялык жактан коопсуз технологияларына колдоо көрсөтүү;

- ландшафттын баалуулугун аныктоодо ком-плекстүү ыкманы колдонуу.

Айылда жумуш мөнөн камсыз болуу үчүн мүм-күнчүлүктөрдү кеңейтүү, бул максатта:

- айыл калкынын тушумдуу жерлерди пайдалануусу үчүн шарттарды жакшыртууну камсыз кылуу;

- шаар жерлерине чектеш айыл территорияларынын рекреациялык потенциалын пайдалануу.

Айылдык территорияларды башкаруу системасын өркүндөтүү, тиешелүү ведомстволордун, бейөкмөт уюмдардын жана ар кандай деңгээлдердеги администрациялардын ишмердүүлүгүн координациялоону жакшыртуу.

Англиянын айылды өнүктүрүү программасынын бир бөлүгү катары «Айылдагы ишмердүүлүк» программасы берилгөн. Анын негизги максаты айыл жашоочуларынын өзгөрүп туруучу рынок шарттарына ыңгайлашуусуна көмөк көрсөтүү жана жаңы бизнести өнүктүрүү үчүн өбөлгөлөрдү түзүү[1]. Программа төмөнкү долбоорлорду каржылайт:

айыл-чарба өндүрүүчүлөрүнө колдоо көрсөтүү жана байкоо жүргүзүү инфраструктурасын түзүү (техника жана сезондук жумушчу күчү менен камсыз кылуу үчүн машина-трактор станциялары, айыл-чарба өндүрүшүнүн ар турдуу багыттары боюнча кеңеш беруу боюнча ишканалар, фермерлерге техникалык колдоо көрсөтүү боюнча уюмдар, анын ичинен квалификацияны жогорулатуу ж.б.у.с.);

- айыл-чарба продукцияларынын маркетинга (товарлардын сапатын рынок талаптарына ылайык жогорулатуу, товарларды жайылтуу, тамак-аш продуктуларынын регионалдык жана локалдык брендинги, продукциянын сапатын көзөмөлдөө жана кепилдик берүү системасын пайдалануу ж.б.);

- айыл экономикасы жана калкы үчүн базалык кызматтар (автобус маршруттарын, бала бакчаларын жана яслилерди, ошондой эле байланыштардын жаңы түрлөрүн жана технологияларын уюштуруу);

- кыштактарды калыбына келтирүү жана өнүктүрүү, тарыхый-маданий мурастарды сактоо (жергиликтүү кол өнөрчүлүктү, айылдык музейлерди өнүктүрүү, тарыхый эстеликтерди жана ландшафттарды сактоо жана жаңылоо);

айыл-чарбасы жана аны мөнөн байланышкан ишмердүүлүктүн түрлөрүн кирешенин альтернатив-

дик булактарын түзүү үчүн диверсификациялоо (мал чарбачылыгы менен дыйканчылыктын традициялык эмес түрлөрүн өндүрүү жана жайылтуу, айыл-чарба курулуштарын пайдалануунун профилин өзгөртүү ж.б.);

- айыл-чарбасын суу ресурстары мөнөн камсыз кылуу (мисалы, суу сактагычтарды куруу жана тиешелүү жабдууларды сатып алуу);

- айыл-чарба өндүрүшү үчүн инфраструктураны өнүктүрүү (жолдорду, кепурелерди, энергия алып келүүчү түтүктөрдү ж.б.у.с. куруу);

- туризм менен элдик кол өнөрчүлүктү өнүктүрүү (туризмди өнүктүрүү боюнча демилгелерди жайылтуу, туристтерге берилүүчү турак-жайдын, коомдук тамактануу кызматтарынын сапатын көтөрүү, сувенирлер менен элдик кол өнөрчүлүк буюмдарын өндүрүүнү жана сатууну уюштуруу);

- айлана-чөйрөнү (айыл-чарба жерлерин, токой массивдерин жана ландшафттарын, ошондой эле ар түрдүү биоареалдарды) коргоо.

Айыл-чарбасын өнүктүрүү программасын кеңири пайдалануу райондук деңгээлде пландаштырылган. Аларда райондун өнүгүүсүнө тоскоол болуучу негизги көйгөйлөр, ал көйгөйлөрдү чечүү үчүн райондо аткарылуучу чаралар, райондо кийирилип жаткан же кийирилүүсү мүмкүн болгон инновациялык иш-чаралар сүрөттөлөт.

Колдонулган адабияттар:

1. Назаренко В.И. Государственное регулирование сельского хозяйства в странах с развитой рыночной экономикой. - М: Информагробизнес, 1996.-83с.
2. Орузбаев А.О. Агропромышленный комплекс в условиях перехода к рыночной экономике: опыт стран СНГ и других стран дальнего зарубежья. - Ала-Ата, 1993.-204с.
3. Петриков А. Стратегия устойчивого сельского развития в зарубежных странах. Аграрная реформа. Экономика и право. 2003г. - №3

Рецензент: э.и.к., доцент Торогелдиева А.Б.